

Kubanov N. Yu., master, postgraduate student of the Department of World History of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine, Kharkiv), Kubanov-ww@mail.ru

Soviet cinema building in 1917–1924 as an instrument of propaganda of bolshevists' ideology

In the article the problem of incipience and developing of Soviet cinematograph due to its use as a powerful means of propaganda of an official ideology is surveyed. On the examples of outgivings of authoritative representatives of Bolshevists' Party, convention decrees of RKP(b), periodicals etc. egregiously serious attitude of Narkompros to the issue of national cinema building is conveyed.

In this paper the author has used scientific and special historical research methods.

The study identified: political and ideological as well as economic reasons, because of which after the October Revolution of 1917, there was a sudden nationalization in the field of cinema; peculiarities of all-round state support of the government's own film production and its competitive struggle with the remaining «private offices» of the domestic film industry; mental effect of ideologically oriented cinema made on the large number of people in the USSR republics.

Keywords: cinema, USSR, Soviet ideology, propaganda, mentality, the Bolshevists, Narkompros, cinema building, social masses, the state cinema.

Кубанов М. Ю., магістр, аспірант кафедри всесвітньої історії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), Kubanov-ww@mail.ru

Радянське кінобудівництво в 1917–1924 рр. як інструмент пропаганди більшовицької ідеології

Розглядається проблема зародження та становлення радянського кінематографа в руслі його використання як могутнього засобу пропаганди офіційної ідеології. На прикладах висловлювань авторитетних діячів партії більшовиків, постанов з'їзду РКП(б), періодичних видань і т.д. показано вкрай серйозне ставлення Наркомосу до питання національного кінобудівництва.

В роботі автором були використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження.

У процесі дослідження виявлено: політико-ідеологічні, а також економічні причини, за яких після Жовтневого перевороту 1917 р. відбулася швидка націоналізація в області кінематографа; особливості всебічної підтримки державою власного кіновиробництва і його конкурентну боротьбу з рештою «приватними конторами» вітчизняної кіноіндустрії; ментальний ефект ідеологічно орієнтованого кіно, вироблений на широкі верстви населення в республіках СРСР.

Ключові слова: кінематограф, СРСР, ідеологія, пропаганда, менталітет, більшовики, народний комісаріат освіти, кінобудівництво, соціальні маси, державне кіно.

* * *

УДК 94:37–055.2(477)«1920/1928»

Бабюк Л. Я., аспірантка, Переяслав–Хмельницький педагогічний університет ім. Г. Сковороди (Україна, Переяслав–Хмельницький), babiuk09@mail.ru

Освіта жінок Радянської України КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇХ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ У 1920–1928 Х РР.

З метою з'ясування основних принципів радянської освітньої політики серед жінок досліджується освітній аспект радянської жіночої політики в Україні у 1920-х рр. Зроблено акцент на розкритті тенденції зростання рівня освіченості жінок, зумовленого радянською політикою ліквідації не писемності. Завдяки порівняльно-історичному, джерелознавчому методам вдалося з'ясувати мотиви радянської влади у проведенні освітньої кампанії серед жінок. У даному дослідженні здійснена спроба узагальнення та систематичного аналізу праць науковців, присвячених проблемам гендерної та освітньої політики радянської влади. У результаті дослідження встановлені основні мотиви підвищення рівня населення УСРР, у тому числі жіночого.

Ключові слова: освіта, політика, жінки, інститут, технікум, інструктор, лікнеп, школа.

В сучасних умовах забезпечення гендерної рівності в Україні досить актуальною серед кола вітчизняних та зарубіжних дослідників історії повсякденності є проблема емансипації жінки, її розвиток та руйнування усталених стереотипів. Одним з важливих елементів дослідження є політика держави спрямована на процес

звільнення жінки від тотальної залежності від чоловіка та її соціалізації у суспільстві як особистості. Зважаючи на те, що в Україні емансипація жінки проходила в умовах формування радянської влади, досить актуальним лишається питання політики уряду УСРР у цій проблематиці.

Зважаючи за необхідне використати жіночий ресурс для розбудови радянської держави та зруйнувати сімейну патріархальну общину, більшовики стали фактично запроваджувати власну освітню політику спрямовану на уніфікацію навчальних програм для жінок та чоловіків. Радянська влада передувала і політику виробництва шляхом надання їм спеціальної освіти. Тому, дослідження освітнього аспекту радянської жіночої політики в Україні в умовах нової економічної політики та ліквідації неписемності серед населення є актуальним на сьогоднішній день.

Аналіз досліджень. Однією з найбільш актуальних тем серед дослідників історії України у 1920–1930-х рр. є проблема радянської освітньої політики. Проте у цих працях ми знаходимо лише окремі аспекти. Так, зокрема Лариса Сігаєва, досліджуючи розвиток освіти серед дорослого населення зазначила факт існування у Києві у 1918 р. окремих наукових установ, які надавали освіту жінкам. Розкриваючи процес розвитку радянської освітньої системи, вона відзначала проблему не писемності серед жінок сільської місцевості [21]. Проблема низького рівня освіти серед жінок розкриває у своїй праці дослідник І. П. Дерман [3]. Він висвітлює еволюційний процес ліквідації безграмотності серед населення, у тому числі серед жінок та називає позитивні тенденції щодо збільшення кількості освіченого жіноцтва наприкінці 1920-х рр.

Дисертаційне дослідження проблеми формування нового образу жінки в Радянському союзі, її роль у суспільно-політичних процесах здійснила О. О. Коханова [9]. Розглядаючи процес емансипації жіночого населення у Радянській державі, вона показала освітню підготовку жінки як один із аспектів забезпечення гендерної рівності.

Проблему ліквідації неписемності розглядали науковці С. М. Бараненко, І. П. Єсіп [1], В. В. Козир [8] та С. М. Свистович [20]. Дослідники, розкриваючи сутність процесу лікнепу на території України, зазначали окремі дані стосовно освітньої кампанії серед жінок.

Метою пропонованого дослідження є дослідження освітнього процесу у радянській Україні та його впливу на підвищення рівня освіченості жіночого населення республіки у 1920-ті рр.

Для досягнення поставленої мети у ході дослідження були вирішені наступні завдання:

– проведено аналіз низки архівних документів, історичних наукових праць та періодичних видань, присвячених проблемам освітніх процесів в УСРР;

– шляхом узагальнення основних принципів політики радянської влади у питаннях освіти були з'ясовані причини залучення жіночого населення до освітніх процесів;

– розкрито тенденцію зростання популярності професійно-технічної та вищої освіти серед жінок.

Консервативна політика царизму зумовила значну відсталість населення у рівні освіченості порівняно

з країнами Європи. Дослідниця Шейла Фіцпатрік зазначила, що у 1918 р. кількісний показник неписьменного населення Російської імперії був найвищим у Європі [23].

У 1918–1919–х рр. Українська народна республіка (УНР) проголошувала принцип гендерної рівності серед населення, цей принцип розповсюджувався і на освітні процеси. Попит на освіту в Україні серед простого населення значно зростав, зокрема серед жіночого населення. 1918 р. функціонувало 362 дівочі гімназії, 4 жіночі інститути та 9 жіночих єпархіальних шкіл [21, с. 257]. Однак недовге існування української державності унеможливило повну практичну реалізацію освітньо-кваліфікаційної підготовки жінок. Зважаючи на значний попит на освіту серед населення і розуміючи необхідність використання жіночого населення як надважливого робочого та політичного ресурсу радянська влада впровадила власну освітню систему, орієнтовану на всі верстви населення.

Громадянське протистояння на території України протягом 1918–1920–х рр. спричинило значні втрати серед чоловічого населення, що ставало причиною для залучення жінки до роботи за різними спеціальностями. У цих умовах радянський уряд особливу увагу звертає на підготовку кваліфікованих спеціалістів з різних галузей виробництва та науки. Більшовики вважали жінок однією з найбільш рушійних сил – то підготовка у розряд кваліфікованих робітниць була одним із основоположних питань в освіті.

Протягом 1918 – поч. 1920–х рр. більшовики не мали змоги остаточно сформувану нову систему освіти, оскільки відбувалася досить часта зміна влади в Україні. Враховуючи силу жіноцтва, ЦК КП(б)У приймає рішення про підготовку спеціальних інструкторів та організаторів просвітницької роботи серед жіночого населення. Долучалися до цієї кампанії в більшій мірі жінки. Партія сформувала спеціальну програму лекцій, за якими відбувала навчання жінок. Особливу увагу партійне керівництво приділяло наступним тематикам: життя робітниць у капіталістичних країнах, переваги радянського устрою для жінок, просвітницька робота серед жінок на селі та історія емансипації жінки [17, арк. 3]. Фактично тематика лекцій була спрямована на ідеологічну підготовку з метою формування потужного жіночого руху в політичному, економічному та соціальному житті країни.

Варто зазначити, що у дореволюційний період значна частина жіночого населення не могла отримати навіть початкову освіту [16, с. 24]. Значно гіршою була ситуація з вищою та спеціальною освітою для жінок – лише 10% жіночого населення мали змогу її отримати. Користуючись такою ситуацією, більшовики проголошують курс на формування нового образу «радянської жінки», одним із основних завдань якого була ліквідація неписьменності та підвищення рівня освіти жіночого населення [7, с. 86]. Зважаючи на це НКО УСРР розпочав утворення системи освітніх та позашкільних закладів, до яких приймали чоловіче та жіноче населення без винятку [16, с. 24]. Однак у процесі формування нової системи радянської початкової, загальної, професійної, вищої та позашкільної освіти особливе місце приділялося освіті жінки, з метою її підготовки як необхідної ланки для соціалістичного будівництва.

У доповіді заступника Народного комісара освіти УСРР Я. П. Ряпо зазначалося, що система початкової, середньої, спеціальної та вищої освіти мала реорганізуватися. Особливу увагу він акцентував на підготовці кваліфікованих кадрів у галузях промисловості, сільського господарства, медичній та освітній. Відповідно з реорганізацією системи освіти змінилися і організаційні форми навчання, навчальні плани та програми [18, арк. 103–105]. Варто зазначити, що в цьому випадку радянська влада не розглядала окремо поняття «жіноча» та «чоловіча» освіта, а отже відбувалася своєрідна уніфікація – навчання жінок та чоловіків за однією програмою.

Уперше принцип спільного навчання у вищих навчальних закладах України був втілений влітку 1919 р. в університеті св. Володимира. Проте 30 серпня 1919 р. Київ був звільнений військами УНР, а через день окупований «денікінцями», які мали консервативні погляди у питанні освіти. Тому на базі університету знову були сформовані Вищі жіночі курси – як основна інституція жіночої освіти. Остаточою принципом спільного навчання чоловіків та жінок був втілений у 1920 р., внаслідок політики радянської влади спрямованої на реорганізацію освіти [6, с. 93]. У 1920 р. радянська влада прийняла та розіслала спеціальну інструкцію до всіх вищих навчальних закладів УСРР, яка юридично відчиняла двері вищої школи для жіночого населення. У першому пункті цього документа зазначалося, що на навчання приймаються всі громадяни незалежно від їх статі [5, с. 47]. Таким чином, жіноче робітниче чи селянське населення, маючи рівні можливості з чоловіками, від початку 1920–х рр. почали освоювати вищу освіту.

З метою знищення пережитків царського режиму та ідеологічної обробки населення Народний комісаріат освіти УСРР, керуючись пленумами комуністичної партії, розпочав реформування системи освіти. Однією із ключових подій у цьому плані стала II Всеукраїнська освітня нарада, яка відбулася 17–25 серпня 1920 р. Метою наради стало підбиття підсумків початку реорганізації освітньої системи на території України. Варто відзначити, що серед 254 делегатів 12 представниць були від жіночих відділів, які зазначили основні проблеми освіти та пропаганди серед жіночого населення. Проте важливою подією в історії формування освітньої системи УСРР був III Всеукраїнський освітній з'їзд, який відбувся у липні 1920 р., результатом якого стало об'єднання різних установ з питань освіти навколо НКО [2, с. 10–15]. Названі з'їзди мали за завдання вирішити проблеми неписьменності та неосвіченості серед населення України. На з'їзді обговорювалися шляхи залучення жінок до освіти. Проте відкрив двері освітніх закладів всіх типів для жінок V Всеукраїнський з'їзд рад, який відбувся 16 березня 1921 р. Його результатом стало прийняття резолюції «Про народну освіту», у якій відзначалися принципи побудови системи освіти, а також заохочувалася участь пролетарського складу населення, зокрема і жінок. Фактично ці події ознаменували початок існування нової системи радянської освіти, яка протягом 1920–х рр. зазнавала лише окремих змін.

Варто згадати виступ наркома освіти Г. Ф. Гринька на з'їзді, присвяченому проблемі освіти в УСРР. У ній

нарком наголошував на необхідності виховання нового покоління, формування системи загальноосвітньої, професійно-технічної і позашкільної системи освіти та ліквідацію безграмотності серед дорослого населення. У підтримку проголошених ідей Г. Ф. Гринька, I Всеукраїнський з'їзд робітниць та селянок прийняв відповідну резолюцію. Делегатки цього з'їзду наголошували на необхідності створення системи поза-шкільної освіти, яка на їхню думку, мала забезпечити інтелектуальний розвиток робітниць [19, с. 52]. Таким чином, з'їзд делегаток не лише підтримав ідеї наркома освіти стосовно організації нової системи радянської освіти в Україні, але визнав власну готовність у практичній реалізації планів НКО УСРР, у тому числі питань, що стосуються вищої, спеціальної освіти серед жінок, ліквідації неписьменності та вихованню дітей.

В умовах кампанії ліквідації неписьменності серед населення (НКО) УСРР розпочинав облік освіти населення. На підприємствах цієї роботою займалися спеціальні організації. Облік малоосвіченого жіночого населення проводили спеціальні жінвідділи партійних організацій на місцях. Процес обліку малограмотного населення, з метою передачі даних у відділи НКО для формування загального плану шкільної освіти проводився на початку 1920-х рр. [3]. У результаті проведення цієї кампанії виявилось, що значна кількість жінок, особливо сільської місцевості були не письменними. У зв'язку з цим партійне керівництво утворює спеціальні вечірні школи та інструкторські курси з метою організації освітньої роботи на селі. Завданням інструкторів було проведення окремих лекцій у сільських клубах та організація зборів делегаток, на яких провадилася політична освітня робота [1].

В умовах ліквідації неписьменності серед населення УСРР формувалася мережа шкіл грамоти та спеціальні пункти лікнепу. Головним завданням цих установ була ліквідація неписьменності. Школи лікнепу відкривалися на заводах, у бібліотеках, клубах та гуртожитках. Однак головною особливістю цих установ стало залучення до освіти жінок. Так, робітниця, яка мала дітей і не могла відвідувати пункти лікнепу, мала можливість навчатися вдома [11, с. 181]. Варто зазначити, що інколи це була не просто можливість навчатися, а безвихідь, оскільки згідно з проголошеними постановами та декретами РНК УСРР, всі не письменні, хто не проходив навчання у лікнепах, могли втратити роботу. У такому випадку жінка-робітниця, яка крім основної праці, догляду за дитиною повинна була навчатися.

Крім того, жінвідділи та жінради, керуючись постановою РНК УСРР «Про боротьбу з неписьменністю» від 21 травня 1921 р., поставили собі за мету організацію контролю роботи шкіл лікнепу. Зважаючи на особливу активність партійної частини жіночого населення у організації освітньої роботи, НКО УСРР видав «Інструкцію про приєднання до роботи навколо просвіти жінок-робітниць», згідно з якою жінвідділи та відділи освіти на місцях мали співпрацювати [1]. Прийнята інструкція слугувала своєрідним підґрунтям для формування інструкторських та освітніх кадрів серед жінок. Радянська влада поклала освітню та просвітницьку місію здебільшого на жінок через дві причини: 1) необхідність залучення жіноцтва до розбудови радянського устрою; 2) через мобілізацію

значної частини чоловічого населення [4, с. 18–19]. Фактично це означало формування з жіноцтва агітаторського, викладацького та інструкторсько-організаційного складу шкільних та позашкільних навчальних закладів.

Незважаючи на всі заходи радянської влади, спрямовані на ліквідацію неписьменності, значна частина жіночого населення все ж залишалася не освіченою. Так, за даними перепису 1926 р. близько 65,5% від всього жіночого населення УСРР лишалося неосвіченим – особливо у сільській місцевості [10, с. 198]. Тому ЦК КП(б)У приймає низку заходів, мета яких – стимулювати посилення роботи установ лікнепу, щорічно ліквідовуючи неписьменність не менше 2 млн. осіб [20, с. 79]. Незважаючи на це, до кінця 1920-х – поч. 1930-х рр. існувала позитивна тенденція зростання грамотності серед жіночого населення. Зокрема, в період з 1922 до 1929 р. певний рівень освіти через пункти лікнепу отримали 2 800 тис. осіб, серед яких 1 060 тис. жінки [22, с.76].

Зважаючи на значну кількість робітниць, які не мали можливості відвідувати навчальні заклади для отримання вищої чи спеціальної освіти, РНК УСРР організував створення робітничих факультетів відповідним декретом від 7 березня 1921 р. Робітфаки фактично ставали проміжною ланкою для жінки у процесі здобуття вищої освіти. Відтак вони стали досить популярними, про що свідчить збільшення їхньої кількості. Згідно із статистичними даними у 1922 р. на п'ятьох робітфаках Харкова навчалось 115 жінок, на п'ятьох робітфаках Одеси – 135, на чотирьох Києва – 86, на двох Катеринослава (Дніпро) – 28 [9, с. 124–125]. Навчання на робітничих факультетах на давало гарантії першочергового вступу до вузу, проте підвищували можливість жінок до освоєння нових робітничих чи наукових спеціальностей.

Протягом 1920-х рр. радянська влада в Україні чітко сформувала систему освітніх закладів, визначивши при цьому їхній пролетарський склад. Відтак всі робітниця, селянки чи батрачки зараховувалися на навчання навіть у випадку не складання двох іспитів з неосновних дисциплін [1]. Очевидно більшовики намагалися збільшити рівень освіченості серед жіночого населення, тим самим забезпечивши ріст кваліфікованих робітничих кадрів.

Потреба у вихованні та просвіті населення у руслі комуністичної ідеології, змусила РНК УСРР прийняти постанову «Про організацію державної інспектури просвіти», метою якої був моніторинг за освітніми закладами та методична допомога їм. Державна інспектура мала вирішити низку завдань, зокрема: провести заходи щодо розширення мережі навчальних закладів, планомірне спостереження за навчальними закладами, методична підтримка педагогічного складу та інші [15, арк. 238–239]. Варто зазначити, що одним із завдань інспекторів було сприяння підвищенню рівня освіти серед населення, у тому числі серед жіночого, вважаючи їхню освітню та кваліфікаційну підготовку необхідною ланкою в організації виробничого процесу всієї республіки.

Нестача професійних педагогічних кадрів змушувала радянське керівництво заохочувати жіноче населення здобувати відповідну освіту та займати викладацькі посади у навчальних закладах. Паралельно із навчанням

у педагогічних вузах НКО УСРР організовував спеціальні підготовчі курси для вчителів, які були вихідцями з робітників чи селян. Особливо ці курси цікавили здебільшого жіноче населення. Очевидно, що в умовах НЕПу, чоловіки відмовлялися від педагогічної діяльності, оскільки утримання вчителя та викладача було досить низьким. Тому, зважаючи на цей фактор, а також на проблеми працевлаштування жіночого населення, особливо актуальною ставала педагогічна освіта для жінок. Фактично праця у школах була для жінки найпростішим та найдоступнішим заробітком в УСРР [1]. Зважаючи на це, радянський уряд всіляко заохочував жінок ставати педагогами та вихователями, зокрема їм надавалося місце проживання, проводилися спеціальні курси та намагалися підняти авторитет жінки-вчителя, що частково вдалося особливо у сільській місцевості.

Переламні події 1917–1920-х рр. вплинули зрушення у становищі жінок не лише в освіті, але й в науці [14, с. 132]. В умовах реорганізації Всеукраїнської академії наук до наукової роботи починають залучатися жінки. Процес фемінізації в українській науці розпочався ще задовго до революційних подій 1917 р., однак значної уваги у підготовці жінок науковців приділяла саме радянська влада. Хоча освітня політика не була цілковито спрямована на підготовку із жіночого населення кваліфікованих науковців, проте вона надавала підґрунтя для формування жінки-науковця [12, с. 234].

Підготовка наукового персоналу відбувалася при установах НКО УСРР, Народного комісаріату земельних справ (НКЗС) та Всеукраїнській академії наук. Жінки, як і чоловіки, мали змогу отримати науковий ступінь та стати академіком, маючи при цьому вищу освіту. Зважаючи на необхідність формування наукового кадрового резерву, протягом 1920-х рр. все більше представниць отримували наукові ступені. Крім того, жінки освоювали не лише гуманітарні дисципліни, але й точні, зокрема Павлова Марія Василівна у 1921 р. стала першим дійсним членом ВУАН у сфері палеозоології [12, с. 235]. Фактично протягом 20-х рр. ХХ ст. формувався інтелектуальний потенціал з жіночого населення, який цілковито використовувався в умовах форсування наукових досліджень у 1930-х рр.

Слід зазначити, що всі освітні заходи радянської влади на початку 1920-х рр. дали певний результат у підвищенні рівня освіченості жіночого населення. Зокрема, протягом 1922–1924 рр. начального року загальний відсоток студенток становив 27,7%. Однією з поширених тенденцій у жінок того часу стала популярність медичної освіти. Так, у 1922 р. у медичних вищих навчальних закладах УСРР навчалася 46,4% жінок. Збільшився також відсоток жінок, які навчалися на педагогів. Станом на 1923 р. 54,8% студентства педагогічних інститутів становили саме жінки. Фактично збільшується кількість студенток вузів, які раніше вважали суто чоловічими: технічні (5,9% станом на 1923 р.) та сільськогосподарські інститути (14,7%) [9, с. 124]. Хоча відсоток жіночого населення у названих вузах збільшився не багато, проте тенденція зростання кількості студенток у цих інститутах говорить про бажання не лише освоїти «чоловічі» професії, але й саморозвиватися.

Кількість охочих серед жінок освоїти вищу освіту збільшувалося. Так, у 1925–1926-х рр. кількість жінок-студенток становила 28,6% серед всього студентства УСРР, і близько 28,8% навчалася у технікумах. У 1927 р. показник студенток у вищих навчальних закладах зростає до 31%. Проте вже наприкінці 1920-х рр. кількість жінок, які здобували вищу освіту, зменшилося до 25,8% [9, с. 125].

Найбільшу перевагу жінки надавали медичній та педагогічній освіті. Згідно зі статистичними даними за січень 1927 р. 52,8% жінок отримували педагогічну освіту, а 47,5% – медичну. Незважаючи на значну кількісну перевагу чоловіків у навчальних закладах технічного, сільськогосподарського, мистецького та соціально-економічного профілю, відсоток жінок у порівнянні з початком 1920-х рр. був значним. Зокрема, 37,5% навчалася у мистецьких вишах, у соціально-економічних – 15,2%, у сільськогосподарських – 15,2% і у індустріально-технічних – 4,6% [9, с. 125]. До 1928 р. відбулися певні зрушення у свідомості жіноцтва, що у свою чергу підвищило рівень їхньої освіченості, зокрема у технічній сфері. На території Донбасу значний відсоток жінок відвідував спеціальні курси фабрично-заводського учнівства (ФЗУ), на яких вони отримували навички з різних галузей важкої промисловості [1]. До цього варто додати, що наприкінці 1920-х рр. партійне керівництво УСРР приймає низку заходів для заохочення жінок до навчання в індустріально-технічних та сільськогосподарських вузах. Зокрема, ЦК КП(б)У намагався збільшити мінімальний відсоток жінок у вищих навчальних закладах сільськогосподарського та технічного профілю до 15% та 20% відповідно. До того ж згідно з довідки управління професійною освітою цей відсоток мав щороку зростати [13]. Враховуючи наведені статистичні дані, слід припустити, що жінки все більше намагалися здобувати вищу освіту та освоювати чоловічі професії, а радянське керівництво приймало відповідні заходи для заохочення жіночого населення вступати до технічних та сільськогосподарських вишів. Незважаючи на це, тенденція зростання кількості студенток була у педагогічних та медичних вищих навчальних закладах.

Отже, потреба у кваліфікованих кадрах у промисловій, сільськогосподарській, медичній, педагогічній галузях спричинила прийняття радянською владою низки заходів для заохочення жінок до отримання відповідної освіти. Зважаючи на уніфікацію освіти для всього населення незалежно від статі, жінки отримали рівні можливості отримувати спеціальності, які досить довгий час вважалися суто чоловічими. Враховуючи всі освітні заходи, проведенні радянським керівництвом, варто відмітити певну позитивну тенденцію зростання рівня освіченості жіночого населення та збільшення кількості кваліфікованих працівниць у різних сферах діяльності.

Список використаних джерел

1. Бараненко С. М. Роль жінки у культурі Донбасу 1920–30-х рр. [Електронний ресурс] / С. М. Бараненко, І. П. Єсіп. – Режим доступу: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/1382/1411>
2. Березівська Л. Д. Розробка Наркомосом УРСР системи шкільної освіти та її апробація в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант (1920–1924) / Л. Д. Березівська // Іст.-пед. альм. – 2007. – №1. – С.9–19.

3. Дерман І. П. Ліквідація серед населення Північного Приазов'я в 20-ті – на початку 40-х рр. XX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/987.pdf>
4. Інструкція про приєднання до роботи коло просвіти жінок-робітниць // Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народному комісаріату освіти УСРР. – Х., 1920. – №1. – С.18–21.
5. Інструкція про прийоми до вищих шкіл // Там само. – Х., 1920. – №1. – С.47–48.
6. Кобченко К. Входження жінок у «чоловічий» храм науки: Університет Св. Володимира і жіноцтво / К. Кобченко // Українознавство – 2009: Календар–щорічник. – К., 2008. – С.84–95.
7. Коваль Б. Вища та середня спеціальна освіта на Україні / Б. Коваль // Українська радянська культура: зб. статей. – К., 1957. – С.78–97.
8. Козир В. В. Ідеологічний вимір феномену лікнепу в Україні у 20–30-і рр. XX ст. / В. В. Козир // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. – Вип. XXXIX. – С.97–101.
9. Коханова О. О. Суспільно-політичне становище жінки в радянській Україні / О. О. Коханова // дис. канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2015. – 208 с.
10. Маркова С. В. «Жіноче питання» як фактор розширення соціальної бази радянської влади (20–30-ті рр. XX ст.) / С. В. Маркова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVII. – С.197–201.
11. Мартіросян О. І. Розвиток освіти дорослих в Україні в 1920-х – 1930-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] / О. І. Мартіросян. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pptp/2009_2/martirosyan.pdf
12. Михайлюк О. І. Внесок жінок-учених у розвиток радянської науки в Україні 20–30 рр. XX ст. / О. І. Михайлюк, О. А. Маврина // Історичні записки: збірник наукових праць. – Луганськ, 2012. – Вип.36. – С.233–240.
13. Москальова Н. П. Жінки в історії Харківського інституту механізації та електрифікації сільського господарства (1930-ті рр. XX ст.) [Електронний ресурс] / Н. П. Москальова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2012_67/Gileya67/115_doc.pdf
14. Музичко О. Жінки-історики-козакознавці в історіографічному процесі південної України наприкінці XIX – першій третині XX ст. [Електронний ресурс] / О. Музичко // Чорноморська минувшина. – 2013. – Вип.8. – С.120–137. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chormyn_2013_8_14
15. Постановлення СНК УССР «О учреждении государственной инспектуры по просвещению» // ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1245.
16. Про загальноосвітні та професійно-технічні завдання поза-шкільної справи // Вісник НКО УСРР. – Х., 1920. – №1. – С.19–27.
17. Програма лекцій курсов інструкторов організаторов по роботі середі жінок при женотделах // ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.825.
18. Профессиональное и специальное научное образования // Там само.
19. Резолюція по докладу тов. Гринька, ухвалена Всеукраїнським з'їздом робітниць та селянок // Вісник НКО УСРР. – Х., 1920. – №2–5. – С.52.
20. Свистович С. М. Діяльність громадсько-освітніх об'єднань України (1920 – початок 1930-х рр.) / С. М. Свистович // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2013. – Вип. XXXVI. – С.76–80.
21. Сіґаєва Л. Розвиток освіти дорослих в Україні (20–30-ті роки. XX ст.) / Л. Сіґаєва // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. – 2012. – Вип.4. – С.257–267.
22. Фільова Т. В. Культурний розвиток 1920 – поч.1930-х рр. у контексті політики уряду УСРР Т. В. Фільова // Культура України. – 2013. – Вип.44. – С.73–81.
23. Sheila Fitzpatrick Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://static.freelibr.net/fiction/Sheila%20Fitzpatrick%20-%20Everyday%20Stalinism-%20Soviet%20Russia%20in%20the%201930s%20\(pdf\).pdf](http://static.freelibr.net/fiction/Sheila%20Fitzpatrick%20-%20Everyday%20Stalinism-%20Soviet%20Russia%20in%20the%201930s%20(pdf).pdf)
2. Bereziv'ska L. D. Rozrobka Narkomosom URSR systemy shkil'noi osvity ta i'i' aprobacija v konteksti social'no-ekonomichnyh ta suspil'no-politychnyh determinant (1920–1924) / L. D. Bereziv'ska // Ist.–ped. al'm. – 2007. – №1. – С.9–19.
3. Derman I. P. Likvidacija sered naselennja Pivnichnogo Pryazov'ja v 20-ti – na pochatku 40-h rr. XX stolittja [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/987.pdf>
4. Instrukcija pro pryjednannja do roboty kolo prosvity zhinok-robitnyc' // Zbirnyk dekretiv, postanov, nakaziv ta rozporjadzhen' po Narodnomu komisariatu osvity USRR. – H., 1920. – №1. – С.18–21.
5. Instrukcija pro pryjomy do vyshhyh shkil // Tam samo. – H., 1920. – №1. – С.47–48.
6. Kobchenko K. Vhodzhennja zhinok u «cholovichyj» hram nauky: Universytet Sv. Volodymyra i zhinocstvo / K. Kobchenko // Ukrai'noznavstvo – 2009: Kalendar–shhorichnyk. – K., 2008. – С.84–95.
7. Koval' B. Vyshha ta serednja special'na osvita na Ukrai'ni / B. Koval' // Ukrai'ns'ka radjans'ka kul'tura: zb. statej. – K., 1957. – С.78–97.
8. Kozyr V. V. Ideologichnyj vymir fenomenu liknepu v Ukrai'ni u 20–30-i rr. XX st. / V. V. Kozyr // Naukovi pracj istorichnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – Zaporizhzhja, 2014. – Vyp. XXXIX. – С.97–101.
9. Kohanova O. O. Suspil'no-polityчне stanovyshe zhinky v radjans'kij Ukrai'ni / O. O. Kohanova // dys. kand. ist. nauk: 07.00.01. – Harkiv, 2015. – 208 s.
10. Markova S. V. «Zhinoche pytannja» jak faktor rozshyrennja social'noi' bazy radjans'koi' vlady (20–30-ti rr. XX st.) / S. V. Markova // Naukovi pracj istorichnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – Zaporizhzhja, 2009. – Vyp. XXVII. – С.197–201.
11. Martirosjan O. I. Rozvytok osvity doroslyh v Ukrai'ni v 1920-h – 1930-h rr. XX st. [Elektronnyj resurs] / O. I. Martirosjan. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pptp/2009_2/martirosyan.pdf
12. Myhajljuk O. I. Vnesok zhinok-uchenyh u rozvytok radjans'koi' nauky v Ukrai'ni 20–30 rr. XX st. / O. I. Myhajljuk, O. A. Mavryna // Istorychni zapysky: zbirnyk naukovyh prac'. – Lugans'k, 2012. – Vyp.36. – С.233–240.
13. Moskal'ova N. P. Zhinky v istorii' Harkivs'kogo instytutu mehanizacii' ta elektrifikacii' sil's'kogo gospodarstva (1930-ti rr. XX st.) [Elektronnyj resurs] / N. P. Moskal'ova. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2012_67/Gileya67/115_doc.pdf
14. Muzychko O. Zhinky-istoryky-kozakoznavci v istoriografichnomu procesi pivdennoi' Ukrai'ny naprykinci XIX – pershij tretyni XX st. [Elektronnyj resurs] / O. Muzychko // Chornomors'ka mynuvshyna. – 2013. – Vyp.8. – С.120–137. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chormyn_2013_8_14
15. Postanovlenija SNK USSR «O uchrezhdenii gosudarstvennoj inspekтуры po prosveshheniju» // CDAGO. – F.1. – Op.20. – Spr.1245.
16. Pro zagal'noosvitni ta profesijnno-technichni zavdannja pozashkil'noi' spravy // Visnyk NKO USRR. – H., 1920. – №1. – С.19–27.
17. Programma lekcij kursov instruktorov organizatorov po rabote sredi zhenshhin pri zhenotdelah // CDAGO. – F.1. – Op.20. – Spr.825.
18. Professional'noe i special'noe nauchnoe obrazovanija // Там само.
19. Rezolucija po dokladu tov. Gryn'ka, uhvalena Vseukrai'n's'kym z'i'zdom robitnyc' ta seljanok // Visnyk NKO USRR. – H., 1920. – №2–5. – С.52.
20. Svystovych S. M. Dijal'nist' gromads'ko-osvitnih ob'jednan' Ukrai'ny (1920 – pochatok 1930-h rr.) / S. M. Svystovych // Naukovi pracj istorichnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – Zaporizhzhja, 2013. – Vyp. XXXVI. – С.76–80.
21. Sigajeva L. Rozvytok osvity doroslyh v Ukrai'ni (20–30-ti roky. XX st.) / L. Sigajeva // Osvita doroslyh: teorija, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. pr. – 2012. – Vyp.4. – С.257–267.
22. Fil'ova T. V. Kul'turnyj rozvytok 1920 – poch.1930-h rr. u konteksti polityky urjadu USRR T. V. Fil'ova // Kul'tura Ukrai'ny. – 2013. – Vyp.44. – С.73–81.
23. Sheila Fitzpatrick Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: [http://static.freelibr.net/fiction/Sheila%20Fitzpatrick%20-%20Everyday%20Stalinism-%20Soviet%20Russia%20in%20the%201930s%20\(pdf\).pdf](http://static.freelibr.net/fiction/Sheila%20Fitzpatrick%20-%20Everyday%20Stalinism-%20Soviet%20Russia%20in%20the%201930s%20(pdf).pdf)

References

1. Baranenko S. M. Rol' zhinky u kul'turi Donbasu 1920–30-h rr. [Elektronnyj resurs] / S. M. Baranenko, I. P. Jesip. – Rezhym dostupu: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/1382/1411>

Babyuk L. Y., graduate, Pereyaslav–Khmelnitsky Pedagogical Suvoroda University (Ukraine, Pereyaslav–Khmelnitsky), babyuk09@mail.ru

Education women Soviet Ukraine through the prism of their daily lives in the 1920–1928's

In order to clarify the basic principles of the Soviet educational policies for women investigated the educational aspect of the Soviet women's policy in Ukraine in the 1920s. It is focused on the discovery trend growth level of education of women, due to the elimination of the Soviet policy of not writing. Through comparative historical, a source methods possible to find out the motives of the Soviet government to conduct educational campaigns among women. In this study, an attempt to summarize and systematic analysis of scientific papers on the problems of gender and educational policy of the Soviet power. The study establishes the basic motifs enhance the USSR population level, including women.

Keywords: education, politics, women, college, college instructor, educational program, school.

* * *

УДК 378:331.105.44(477)«1925»

Проценко В. В.,
аспірантка, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
vikulkaprotsenko@mail.ru

Освітнянська профспілка УСРР в середині 1920–х рр.: становище, завдання, проблеми (за матеріалами Першого всеукраїнського вчительського з'їзду в Харкові)

Проаналізовано становище освітянської профспілки УСРР за матеріалами Першого всеукраїнського вчительського з'їзду в Харкові у 1925 р. Показано основні проблеми роботи профспілки освітян у зазначений період: укріплення низової профорганізації, матеріальне становище вчителів, забезпечення охорони праці та пільг, проведення інтенсифікації пропаганди справ професійного освітянського руху та залучення до політичного життя, включення низового освітянського профспілкового апарату до господарської роботи, зрівняння в правах і обов'язках міських і сільських членів Всеукраїнської спілки робітників освіти. У результаті дослідження зазначеної проблематики визначено першочергові завдання, що стояли перед освітянською профспілкою УСРР в середині 1920–х рр.

Ключові слова: освіта, освітянська профспілка, Перший Всеукраїнський вчительський з'їзд, функції профспілок.

Одним з найважливіших напрямків дослідження історії профспілкового руху є вивчення досвіду роботи галузевих профспілок в Україні. Сучасні процеси потребують об'єктивної оцінки минулого та нового теоретичного обґрунтування. Актуальним такий підхід є при дослідженні історії УСРР 1920–1930-х рр. – періоду масового зламу традиційних уявлень і докорінної зміни способу життя. Для цього періоду характерними були політизація профспілкового руху, репресії проти інтелігенції, що суттєво вплинули на погіршення становища профспілки освітян. Дослідження історії профспілки працівників освіти за матеріалами вчительських з'їздів допоможе сформувати обличчя названої соціальної групи в контексті її взаємовідносин із владою, показати проблеми і спроби їхнього вирішення. У статті на основі матеріалів Першого Всеукраїнського вчительського з'їзду в Харкові 5–11 січня 1925 р. розкривається специфіка діяльності профспілкової організації освітян у вищезазначений період.

Тема, що розглядається, ще не набула достатнього висвітлення в науковій літературі. Радянські дослідники з педагогіки висвітлювали діяльність перших Всеукраїнських вчительських з'їздів, акцентуючи увагу на питаннях педагогіки і водночас залишаючи осторонь освітянську профспілку. У сучасній українській

історіографії досвід проведення вчительських курсів та з'їздів в УСРР висвітлено недостатньо. Про це свідчить аналіз історіографії з питань розвитку освіти в Україні в 1920–х рр., здійснений Ю. І. Чирвою [18], О. П. Ситніковим [15]. Більшовицька влада пильно спостерігала за настроями вчителів і робила все, щоб формувати їх у потрібному для «комуністичного будівництва» руслі. Соціальне обличчя вчителів було під постійним контролем влади, що знайшло своє відображення в узагальнюючих працях і статистичних довідниках [11, с. 4]. На сьогодні підготовлена низка історичних праць, де предметом дослідження виступає вчительство УСРР в період 1920–1930 рр. Серед них варто відзначити монографії І. О. Кліцакова «Педагогічні кадри України (1917–1937 рр.)» та «Учительство: трудная судьба (1917–1937 рр.)» [9], у яких здійснена спроба критично проаналізувати соціально-економічні та політичні умови існування радянського вчителівства та проблеми його взаємовідносин з органами влади. Автор зосереджується на політиці радянського керівництва в зазначений період, показує керівну роль більшовицьких урядів у підготовці та вихованні вчителів у 1917–1937 рр.

Низка наукових праць сучасних істориків присвячена проблемам розвитку освіти в УСРР і становищу вчителівства в 1920–х–1930-х рр. Варто назвати дослідження Г. В. Касьянова «Українська інтелігенція 1920–х–30-х років: соціальний портрет та історична доля» [7], В. В. Липинського «Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20–ті роки» [10], наукову розвідку Г. Єфіменка «Соціальне обличчя вчителівства в контексті трансформації суспільства (1920–ті роки)» [6], дисертаційні дослідження В. Л. Борисова «Становлення та розвиток загальноосвітньої школи в Україні 1920–1933р.» [3] та Є. М. Стрижака «Кадрове забезпечення середньої та вищої школи УСРР: історичний досвід 1920–1930-х років» [17].

У колективній монографії Інституту історії НАН України «Нариси повсякденного життя радянської України в добу НЕПу (1921–1928 рр.)» окреслено становище учительства як невід'ємної складової суспільства, частково акцентується увага на ролі освітянських профспілок у здійсненні радянських перетворень [12]. Загалом, дослідники, аналізуючи становище інтелігенції, в 1920–і рр. так чи інакше торкалися питань діяльності профспілкових організацій освітян, однак ця тема не була предметом спеціального дослідження. Означена проблематика в наявних працях подається фрагментарно і потребує подальшого поглибленого вивчення та аналізу. Поки що не існує спеціальної наукової розвідки з історії профспілки освітян УСРР в 1920–і рр.

Перший Всеукраїнський з'їзд вчителів УСРР відбувся 5–11 січня 1925 р. у Харкові. На ньому було зареєстровано 363 особи, з яких сільське представництво складало – 267 осіб, відповідно 69,7%, міське – 116, тобто 30,3%. Партийність серед членів з'їзду була наступною: члени партії – 22 – 5,7%, комсомольці – 23 – 6%. Кандидати партії – 24 – 6,3%, безпартійні – 314 – 82%. За освітнім критерієм: вища освіта – 60 – 15,7%, спеціальна – 134 – 35%, середня – 181 – 47,8%, нижча – 8 – 2% [14, с. 148]. Загалом, у 1925 р. кількість членів спілки працівників освіти СРСР